

може да буде подстицај новим истраживањима овог значајног питања из историје наше новije прошлости. И, посебно, ова књига представља још једну манифестацију

прослављања јубиларне 50-годишњице октобарске револуције, што је и била жеља њених приређивача.

Зоран Лажњић

НЕКЕ ПРМЈЕДБЕ НА ЧЛАНАК АЛИ ХАДРИЈА „ПРИЛОГ РАСВЕТЉАВАЊУ ПРИЗРЕНСКЕ ЛИГЕ (1878—1881)“

Peŕparimi бр. 1, Приштина 1967, 23—69

Приштински часопис Peŕparimi (Напредак) обиљежио је овим бројем 20-годишњицу свога излажења. Он садржи избор радова на српскохрватском језику. Овдје ће бити ријечи само поводом чланка Али Хадрија о Призренској лиги.

По наслову са окупним претензијама, писац међутим поставља себи претјерани задатак: да на само 45 страна допринесе будућем марксистичком дијелу о историји „Призренске лиге и албанског покрета за аутономију“, користећи досадашња достигнућа историографије и „архивску праћу која се чува у архивима Југославије и документа публикована у Албанији и другим земљама“. Али мора се одмах рећи да осим литературе углавном на албанском и српскохрватском језику, писац није користио бројне збирке докумената објављених на главним европским језицима, па ни архивску праћу страног поријекла која се налази у Југославији.

Приступајући питању одржавањем унутрашњих услова за настанак националног покрета у Албанији, писац расправља о бржем развоју трговине и занатства у току XIX вијека на овом подручју. Осим Скадра и Јанине и у Метохији Призрена, од средине XIX вијека прерастају у значајне трговинске центре и Елбасан, Корча, Берат, Валона и Драч, на Косову и Метохији, Пећ Баковица, Косовска Митровица и Приштина, а у западној Македонији Струга и Охрид. Пада у очи да изградњом жељезничке пруге Солун — Скопље и продужењем до Косовске Митровице у посљедњој четвртини XIX вијека долази до опаданја размјене између Косова

и Метохије и Западне Македоније, с једне и Албаније, с друге стране. Али углавном и поред дубоке привредне и културне заосталости у Албанији се до покрета Призренске лиге појављују зачеци капитализма, да се формира национално тржиште и економска заједница, а на тој основи „... укључујући заједнички језик и заједничку психичку конституцију почела се формирати албанска нација“. По себи се разуме да је албански покрет након велике источне кризе настао из коријена у властитој тлу. Али се чини да би требало посебно фиксирати овај специфични положај и улогу Албаније у Турском царству, ону прилично другачију унутрашњу вјерску и социјалну структуру и, адекватно томе, другачију класну конфронтацију у поређењу са сусједним земљама на Балкану. Тако би се боље разумјело зашто ће албански покрет док буде ослобођен на турску власт имати пуно успјеха у одбрани земље настанене претежно Албанцима, а зашто ће бити релативно лако угушен када га неке снаге буду покушале усмјерити правцем националне политичке еманципације од турске власти.

Спољнополитички услови и околности настанка Призренске лиге овдје се приказују прилично uproшћено. Углавном, Турска је жељела да очува овоју доминацију, Аустро-Угарска и Русија бојале су се о доминацију на Балкану, Италија је у Албанији „демагошки“ настојавала представљајући се „Пијемонт“ националног ослобођења насупротив тежњама Аустро-Угарске; владајући кругови сусједних земаља Пчке, Србије и

Црне Горе имали су „неоправда-не територијалне захтјеве у одно-су на Албанију“. Треба истаћи да је Берлински конгрес ради даљег баланса силе на Балкану оставио Турској још Македонију и Алба-нију. При томе су Црчка и Црна Гора добиле да исправе своје гра-нице на рачун Турске, односно зе-мљишта гдје су у већем или ма-њем броју живјели Албанци. Ка-ко су велике силе могле саме обе-збиједити своје добитке сакатаћи Турску, све нијесу донијеле ника-кве гаранције у циљу да се обе-збиједи брзо и спрјектно изврше-ње свих одредаба Берлинског уло-вора. Стога ће рјешавање разпра-ничења Црне Горе и Црчке са Турском зависити од даљих ставо-ва, интереса и циљева великих сила у њиховим међусобним рачу-нима, тј. од њихових позиција и односа према овим земљама и ал-банском покрету. Међународни ком-плекс толико ће се ултести у ова питања, да то и Хадри на неки начин увиђа, констатујући да је разграничење са Црном Гором и Црчком апоорбовало „готово све снаге“ Призренске лиге.

Поводом дјелатности Призренске лиге да осујети предају Плава и Гусиња Црној Гори, Хадри чини једну грубу грешку. Порта је кра-јем августа 1878. године изаслала Мехмед Али-пашу да изврши од-редбу Берлинског уговора о преда-ји Плава и Гусиња. Наоружане масе Призренске лиге убиле су Мехмед Алију 6. августа 1878. го-дине у Ђаковици. Али Хадри овај догађај преноси на тачно годину дана касније, када су биле сасвим другачије прилике у вези са пита-њем Плава и Гусиња. Црногорска влада се крајем љета 1878. године налазила у таквој ситуацији да баш није много полагао на миси-ју Мехмед Али-паше; јер су у рукама Турака били још Подгори-ца, Спуж и Жабљак (у зетској рав-ници) и на сјеверу Колашин. С овим мјестима у позадини било је веома ризично захватити Плава и Гусиње. Како је Призренска лига у ово вријеме била чврсто осло-њена на Порту, њени су програм-

ски документи у првом реду ус-мјерени на очување интегритета земаља гдје су живјели Албанци у оквиру Турске царевине ту би се могао тражити кључ за разјаш-њење овог политичког ујубства. Мехмед Алија као бивши хришћан-нин (потомак француских хугено-та из Немачке), подругљиво на-зиван „Маџар-паша“, био је ина-че дубоко омирнут код муслиман-ских маса, које су га окривљавале да је на Берлинском конгресу као други опуномоћеник Порте издао интересе Турске хришћанским силама. Посебно су га мрзјели Ал-банци зато што је њихове батаљо-не у саставу турске војске у прет-ходном рату неуспјешно водио против Црногораца. У свјетлу на-веденог треба нагласити чињеницу да је у широком одјеку који је код савременика изазвала потгиби-ја Мехмед Али-паше била распро-странјена јака сумња да га је Пор-та намјерно жртвовала. На сваки начин, такву судбину Мехмед А-лије, Порта ће убудуће обилато користити као изговор да су акције Албанаца главна препрека што се одуговлачи са извршењем терито-ријалних одредаба Берлинског уговора.

Због таквог обрта црногорска влада се морала потпуно концен-трирати на то да добије Подгори-цу, Спуж, Жабљак и Колашин. Дјелујући на Херцеговце да се без проптања помире с аустријском окупацијом, књаз Никола је добио дипломатску подршку Аустро-У-гарске да Турска преда Црној Го-ри наведена мјеста. Како је ово питање тек у посредној вези с албанским покретом, код Али Ха-дррије се само помиње да је у до-гововарањима уочи оснивачке ску-пштине Призренске лиге било ви-ђењих људи и из Црне Горе, као и да су опораци лиге „... На Ко-сову и Метохији, у западној Маке-донији и Црној Гори били мање радикални“, што оvdје значи да су били више „дротурски“ и „ла-нисламски“ наотројени. Ово се мо-же односити само на још неосло-бођење Подгорицу, Спуж, зетску равницу и Колашин. Скадарски

гувернер Хусеин-паша заиста је вршио силан притисак на муслиманско становништво тих мјеста да се у савезу са Призренском лигом одупре Црној Гори. И мада је то становништво у многом зазирало од неизвјесности преласка под црногорску власт, ово није, можемо тврдити, показивало никакве склоности елити афинитета да се идентификује с Призренском лигом. Уз потпуно мирно држање становништва предале су турске власти Црној Гори Колашин у октобру 1878. године, а Подгорицу, Спуж и Жабљак почетком фебруара 1879, када је такође сходно Берлинском уговору Турској био враћен Улцињ.

Питање Плава и Гусиња актуелизује се од августа 1879, да би кулминацију заплета достигло у новембру и децембру те године. Изузев несрећног упитивања мртвог Мехмед Алије у ову ситуацију, писац коректно расправља нову мисију Муктар Паше да тобоже мирно преда Плав и Гусиње Црној Гори. Догађаји су се одвијали на релацији одлучног одбијања Призренске лиге да се наведена мјеста уступе Црној Гори и Портиног удјелства Муктар Паше да не употреби силу против муслимана. Но Хадри не помиње улогу Аустро-Угарске у овој сфери. Из објављених докумената бече владе очитује се да је ова виле пута упозоравала црногорску владу да се оскани намјере да употреби силу, обећавајући јој дипломатску подршку; питање се, међутим, одговлачило све док су се Албанци добро припремили за одбрану. Аустроугарским интересима и плаговима на Балкану овакако је постојала завада између Црногораца и Албанаца.

Крајем 1879. и почетком 1880. године је и дошло до оружаног сукоба Албанаца и Црногораца код Плава. Бој на Новшићима није се десио 5. јануара 1880. године, како стоји код Хадрија, већ су упуцаво 8. јануара 1880. Црногорци на Мурици оузбили масовни напад Албанаца. На Новшићима је бој био 4. децембра 1879. године, када су два црногорска

батаљона под командом Марка Миљанова упавши у дубок снијег и вјешто постављену засједу Албанаца и низама пресвучених у албанске ношње била тешко потучена.

У прољеће 1880. албански покрет бранио је од Црне Горе католичка племена источно од Подгорице — Пруде и Хоте. Италија је аранжирала ову компензацију Црној Гори, а не Француска, како се да помислити из излагања Али Хадрија. Ваљало је истаћи да је овога пута дошло до војно-политичке концентрације непооредно и поредно угрожених католичких племена сјeverне Албаније и муслимана из Скадра и околине, док су Плав и Гусиње остали пасивни. Код Хадрија се о локалном и племенском партикуларизму као једној од битних појава албанског покрета у правом смислу ријечи и не говори. Даље се из пишчева излагања углавном разабира да су Турци вршећи рок о правременом обавјештењу црногорске команде да преузме новодобијелено земљиште према Цариградском меморандуму од 12. априла 1880, своје положаје благовремено уступили Албанцима. Али спет се изоставља улога Аустро-Угарске, која је отворено стављала резерве на овај арамман а тајно храбрила сјевероалбанске католике на отпор Црној Гори. Свакако се Аустро-Угарска овдје руководила и циљем да осујети један посреднички покушај Италије као супарничке силе за утицај у Албанији.

Црногорско-албанско гранично питање покренуло се са мртве тачке када је нова Гледстонова либерална влада у Енглеској напустила перманентно подржавање Турске и на одређени начин Аустро-Угарске у њиховој антируској политици на Истoku. Бизмарк, мада је ипаче чврсто стајао иза Аустро-Угарске, та „сигна“ балканска питања није нимало сматрао вриједним за изазивање Русије. Глестон је 4. маја 1880. упутио силама потписницама Берлинског уговора предлог да сједине напоре како би натјерали Турску да изврши своје обаве-

ze према Црној Гори, Грчком и Јерменији. Аустро-Угарска, не помишљајући да се сама супротставља, предložила је да Турска Црној Гори уступи, што значи врати Улцињ с обалом до ушћа Бојане. Али Хадри пак, полазећи од „енглеско-аустријског“ предлога, резимира тешка дипломатска напезања од понуда Попре да се врати априлском меморандуму, преко демонстрације међународне флоте поред обала Улциња до предаје Улциња Црној Гори крајем новембра 1880. године. Писац наводи да се уочи предаје Улциња тамо било сакупило око 8.000 албанских добровољаца, што је изувиде претјерано. Није их могло бити ни 1.000, од којих се један одред од неколико стотина код Клезне сукوبيо са турским регуларним трупама и био получен и растјеран. Опет се мора примјетити да су оне албанске католичке масе које су биле одлучне да бране Пруде и Хоте сада биле равнодушне за одбрану њима далеког и муслиманског Улциња.

Акциона дјелатност Призренске лиге на унутрашњем плану третира се као њен прогресивни развој у етапама: борбе за власт, аутономију и независност. Пледира се за један процес свјесно усмјераваога и објективног осамостаљивања покрета не само у јужној и јерној него и сјеверној Албанији, „та и на територији Косова и Метохије, Плава, Гусиња и западне Македоније“. Огранци Лиге фактички су извојевали аутономију акцијом „одоздо“ — преузимањем судова и локалне управе у руке Албанаца у већем броју мјеста. Но веома је чудно како Хадри налази посебне околности за прећу етапу борбе Призренске лиге: „до што је решено улцињско питање, а пре тога и питање разграничења са Грчком (подвукао Н. Р), настаје посљедња фаза Призренске лиге, уједно и најзначајнија с обзиром на то да се ова организација окренула потпуно против Турске, која више није имала територијални адут да би отупила оштрицу борбе за независност и

аутономију“. Прецизности ради, Улцињ је предат Црној Гори 26. XI 1880. а дипломатска борба и разграничење са Грчком окончало се тек 27. XI 1881. У суштини ова хронолошка пертурбација и нема озбиљнијег значења, пошто се акциони простор Призренске лиге практично и није ближије границама Грчке. Битно је заправо што се Хадри уопште не упушта у одређивање стварне компетенције или односа и координације рада између Призренске лиге, „опранака“ у Скадру, Јужној Албанији, Епиру. Стиче се илузија да је капла Призренске лиге покривала све, па као да је било згодно да се ради неке чистине у ситуацији разграничења са Грчком повуче за више од године дана уназад. У фази борбе за независност потискује се, према писцу, беговски елемент, иницијативом радикалне струје формира се почетком јануара 1881. Албански комитет, што је „у ствари привремена влада“, са задатком да „руководи покретом за одбрану земље и очување аутономије“. На збору у Дебру крајем фебруара 1881. одлучено је, поред осталог, да „Охрид буде престоница будућег Арнауџлука“. Међу тим, упоредо с овим процесом турска војска је релативно лако ласмила отпор Призренске лиге, да би га у јесен 1881. године сасвим окончала.

Призренску лигу Али Хадри карактерише да „није била покрет већ организација која је руководила покретом за аутономију“. Селјаци су учествовали у њему да би побољшали свој друштвено-економски положај, али недовољно масовно. Ипак је селаштво била „најјача ударна снага против турског феудалног система, давало националну боју и покрету и лиги, слично ултози српског селаштва у догађајима у периоду 1804—1830“. Међутим, селаштво у Албанији, с обзиром на друтачију класну и социјалну конституацију у којој се налазило у доба наступања империјализма, било је веома далеко од онаквог антифеудалног става и ослободилачке свијести:

како је то било са сељаштвом у Србији на почетку XIX вијека.

Прилаз историографском рјешавању питања Призренске лиге из албанског аспекта и перспективе је заиста пожељан, а за нашу албанологију и неопходан. Али покушај Али Хадрија у том погледу није успео, јер проблем није сагледан у сложености међународних

услова и околности, јер се аутор није ослонио на богата свједочанства страног поријекла. Истина, има у томе и оправдања, јер се методом дескрипције није ни могло рећи ни близу ономе колико то проблем „Призренске лиге и албанског покрета“ изискује и заслужује.

Новак Ражнатовић

НЕКЕ ПРИМЈЕДБЕ НА „ИСТОРИЈУ ЦРНЕ ГОРЕ“ (КЊИГА ПРВА — ОД НАЈСТАРИЈИХ ВРЕМЕНА ДО КРАЈА XII ВИЈЕКА)

Да би се једно писано дјело освјетлило са више страна и да би се донело потпун суд о њему, треба га гледати са научног, методолошког, па чак и са педагошког аспекта — у смислу начина излагања градива и приступачности ширем кругу читалаца. Читајући прву књигу „Историје Црне Горе“ добио сам утисак да њена композиција, начин интерпретације грађе, затим питање мјере (обима) при опису појединих догађаја и личности, а нарочито при опису археолошких локалитета и предмета у њима, и, с овим у вези, однос помоћних историјских наука и историје — да је све то могло бити друкчије ријешено, онако, углавном, како је Редакција у уводном дијелу књиге наповијестила.

Концепција Редакције

У уводном дијелу ове књиге Редакција је истакла мотиве којима се руководила да се прихвати рада на изради овог дјела. Пошто је напоменула да је до сада у Црној Гори написан доста вриједних дјела и расправа, али једнострано и непотпуно, она, Редакција, иницира „потребу да се организовано и плански приступи изради једног свеобухватног научног дјела о збивањима на територији данашње Републике Црне Горе од најранијих времена“.

Пошто је приказала програм рада до 1963. године, Редакција је истакла овој став: да ће на изради дјела ангажовати што већи број

аутора, да ће сваки текст прегледати најмање два стручна рецензента, као и сви чланови Редакције итд. Редакција је онда, како читалац стиче утисак, истакла своју концепцију коју ће спроводити код ових осам књига ове историје и она гласи:

„Дјело има научни карактер, али Редакција је настојала да и у погледу форме и начина излагања оно буде приступачно ширем кругу читалаца, због чега је научни апарат сведен на најмању мјеру“.

Чини ми се да се од ове концепције у дјелу ипак одступило на неким мјестима, па са тог аспекта, углавном, и пишем овај приказ.

Композиција дјела

I

Аутори овог дјела и Редакција, нашли су за потребно да прву књигу „Историје Црне Горе“ подијеле на следећа поглавља и да им уступе довољни простор: Предговор Редакције обухвата (5 стр.) текста, Геоморфолошки развитак Црне Горе обухвата 32 стр. текста,

Црна Гора у преисторијско доба обухвата 50 стр. текста,

Црна Гора у освит писане историје обухвата 51 стр. текста,

Црна Гора у доба Римског Царства обухвата 136 стр. текста,

Од досељавања Словена до краја XII в. обухвата 164 стр. текста.

Умјесто ових шест поглавља, мислим да би било боље да је дје-